

Onderzoek

Seksuele attitudes en seksuele beleving van christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen

Onno Bakker¹, Aart van Drie², Mark Spiering³, Ulrike Popp-Baier⁴

¹ PsyQ, afdeling Persoonlijkheidsproblematiek te Den Haag

² SZR, verpleeghuis Vrijthof te Tiel

³ Klinische Psychologie, Universiteit van Amsterdam

⁴ Faculteit der Geesteswetenschappen, Capaciteitsgroep Religiestudies, Universiteit van Amsterdam

Samenvatting

Doel: Positieve en negatieve seksuele attitudes, alsmede aspecten van seksualiteitsbeleving, werden onderzocht bij een christelijke populatie met orthodoxe geloofsovertuigingen.

Methodiek: Door middel van diverse vragenlijsten werden gegevens verzameld over seksuele attitudes en aspecten van de seksuele beleving. Negatieve attitudes en seksualiteitsbeleving werden gemeten met (een vertaling van) bestaande vragenlijsten. Positieve attitudes werden gemeten met een vragenlijst die was opgesteld in het kader van deze studie. De volgende aspecten van de beleving van seksualiteit werden gemeten: positieve seksbeleving, schuldgevoelens, seksuele satisfactie, satisfactie met frequentie, seksuele stress en seksuele problematiek.

Resultaten: Op het gebied van negatieve seksuele attitudes bleek dat een substantieel deel van de vrouwen en mannen masturbatie als zonde beschouwt (20%, $N = 292$) en vindt dat seksuele gemeenschap alleen binnen het huwelijk hoort (50%, $N = 292$). Daarnaast waren zij het in grote mate (> 80%) eens met positieve seksuele attitudes, zoals 'seksualiteit is een gave van God' en 'genieten van seks is goed'. Op het gebied van de seksualiteitsbeleving bleek dat de deelnemers ($N = 229$) over het algemeen een positieve seksbeleving hebben, ze overwegend seksueel tevreden zijn en weinig seksuele problemen ervaren.

Conclusie: Deze studie geeft meer zicht op de seksuele attitudes en aspecten van de seksualiteitsbeleving van christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen. Het laat zien dat negatieve seksuele attitudes samen kunnen gaan met een positieve seksbeleving en is daarom relevant voor seksuologen en hulpverleners die in hun praktijk te maken krijgen met deze groep mensen.

In 2010 deed Van Drie in het Tijdschrift voor Seksuologie verslag van zijn onderzoek naar orthodox protestants-christelijke visies op seksualiteit (zie ook Van Drie, 2009). Hij analyseerde populair orthodox protestants-christelijke boeken en hield een enquête onder NVVS-seksuologen. Naar aanleiding van zijn bevindingen deed Van Drie de aanbeveling om een survey te houden onder orthodoxe protestants-christelijke christenen zelf met als doel inzicht te krijgen in hun

visies op seksualiteit. Deze studie wil daarin tegemoetkomen. Wij onderzochten welke negatieve en positieve seksuele attitudes werden gevonden onder christenen met orthodox-christelijke overtuigingen. Ook werden aspecten van de seksuele beleving van christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen onderzocht. Hierbij richtten we ons op een niet-klinische populatie van christenen met orthodox-christelijke geloofsovertuigingen.

Christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen

In dit onderzoek bedoelen we met christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen, individuen die de centrale orthodox-christelijke leerstellingen onderschrijven. Het gaat om leerstellingen als 'Jezus Christus is de Zoon van God' en 'God heeft, door het leven, de dood en de opstanding van Jezus, ons een weg gebaad voor de vergeving van onze zonden,' zoals geoperati-

J.J. Bakker MA, godsdienstwetenschapper, psycholoog

A. van Drie MA, theoloog, geestelijk verzorger

M. Spiering PhD, psycholoog, universitair docent

U.L. Popp-Baier PhD, universitair hoofddocent

Correspondentieadres: J.J. Bakker, Ambonstraat 6, 3312CA, Dordrecht,
E: onnojbakker@gmail.com

onaliseerd in de vragenlijst *Short Christian Orthodoxy Scale* (Hunsberger, 1989).

Uit diverse onderzoeken (Dekker, 2007; Becker & De Hart, 2006) blijkt dat orthodox-christelijke geloofsovertuigingen door kerkleden van verschillende kerkgenootschappen aangehangen worden. Christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen kunnen zodoende gevonden worden binnen kerkgenootschappen die traditioneel als orthodox-christelijk worden beschouwd (o.a. Christelijk Gereformeerde Kerken, Gereformeerde Gemeenten, Hersteld Hervormde Kerk), maar ook onder leden van de Protestantse Kerk in Nederland, leden van pinkster-, baptisten- en evangelische gemeenten en onder leden van de (Rooms-) Katholieke kerk.

Seksuele attitudes

Er zijn nauwelijks onderzoeken die zich specifiek op christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen zelf hebben gericht. Toch zijn er vanuit verschillende benaderingen wel gegevens verzameld onder christenen in het algemeen. Uit onderzoek van Vellenga (1995) bleek dat kerkelijke mensen in Nederland substantieel traditioneler denken over seksualiteit dan onkerkelijke mensen. Ook Van den Brink (2012) constateert dat Nederlandse kerkgangers veel minder permissief zijn dan niet-kerkgangers op het terrein van seksuele ethiek. In 2006 gepubliceerd onderzoek naar de seksuele gezondheid van de Nederlandse bevolking uitgevoerd door de (toenmalige) Rutgers NISSO Groep (Bakker & Vanwesenbeeck, 2006) werd de christelijke religie onderzocht onder de categorie *joods-christelijk*, een brede categorie waar niet alleen christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen toe behoren. In dit onderzoek werd seksueel conservatisme bekeken. Mensen met een seksueel conservatieve houding keuren masturbatie en porno relatief sterk af en vinden veelal dat vrouwen zich op het gebied van seks terughoudender moeten gedragen dan mannen. Bovendien hoort seksuele gemeenschap voor deze mensen binnen een vaste relatie. Bakker en Vanwesenbeeck vroegen tot welk geloof men zich rekende, waarbij men kon kiezen uit de volgende opties: *joods-christelijk, islamitisch, geen geloof of ander geloof*. Zij vonden dat de scores voor seksueel conservatisme van mensen die zich tot een joods-christelijke achtergrond rekenden niet significant verschilden van de scores van mensen die aangeven *geen geloof* aan te hangen. Uit een Duitse studie (Bochmann, 2002) bleek dat jongeren met een christelijke geloofsovertuiging die wekelijks deelnamen aan het kerkelijk leven emotioneel terughoudender en cognitief conservatiever in hun houding ten aanzien van seksualiteit zijn dan jongeren die geen kerkelijke binding hadden. Thornton en Camburg (1989) vonden meer conservatieve seksuele attitudes in fundamentalistische protestantse deelnemers ten opzichte van niet-fundamentalistische protestantse christenen en katholieken. Uit een andere studie bleek dat de meerderheid van conservatieve evangelische voorgangers

masturbatie en het gebruik van pornografisch materiaal door een getrouwd stel afkeurde (Kennedy & Whitlock, 1997).

In een analyse van populaire orthodox protestants-christelijke boeken over relaties en seksualiteit vond Van Drie (2009, 2010) in totaal drie positieve visies en acht negatieve visies. Positieve visies waren *seksualiteit is een gave van God, seksueel genot is goed en de mens is een seksueel wezen*. De volgende negatieve visies kwamen het meest voor: *seksualiteit leidt tot zonde, masturbatie is verboden en het is beter te geven dan te ontvangen*. Hoewel deze laatste visie misschien wat ambivalent overkomt wordt deze door sommige christelijke auteurs extreem geformuleerd. Zo adviseert men stellen bijvoorbeeld om zich tijdens seks volledig te richten op de partner en de eigen behoeftes te negeren. Eigen verlangens zijn daarbij als het ware gestorven. Andere negatieve visies die minder vaak voorkwamen zijn bijvoorbeeld *de geest is belangrijker dan het lichaam, de man staat boven de vrouw en voortplanting als doel van seks*. Op basis van de kwantitatieve analyse van de boeken die Van Drie uitvoerde bleek dat positieve visies sterker naar voren komen (2.9 op een vierpuntschaal (1 = visie niet aanwezig, 4 = visie centraal thema; $SD = 0.8$)) dan negatieve visies ($M = 1.5$, $SD = 0.4$). Verder werd er in alle onderzochte boeken van uitgegaan dat seksuele gemeenschap alleen binnen het huwelijk hoort.

Uit de enquête onder NVVS-seksuologen bleek dat van de positieve visies de visie dat seksualiteit een goede gave van God is, door respondenten het meest werd herkend. De visie dat seksueel genot goed is, kwam volgens respondenten het minst voor. Wat betreft de negatieve visies op seksualiteit werd het verbod op masturbatie het meest waargenomen. Ook het verbod op fantaseren over seks kwam volgens het grootste deel van de respondenten veel voor onder hun orthodox protestants-christelijke cliënten. De andere negatieve visies op seksualiteit kwamen geregeld voor (Van Drie, 2010). Wij verwachten onder een brede populatie van christenen met orthodox-christelijke overtuigingen een vergelijkbare verdeling te vinden van visie op seksualiteit.

Van Drie (2009) vond in populair christelijke boeken over seksualiteit zowel positieve seksuele attitudes als negatieve seksuele attitudes. Positieve attitudes kwamen in de geanalyseerde boeken relatief veel naar voren. Op basis hiervan verwachtten wij zowel negatieve als positieve attitudes te vinden onder een brede orthodox-christelijke populatie te vinden en dan meer positieve dan negatieve attitudes.

Seksuele beleving

In het eerder genoemde onderzoek van de Rutgers NISSO Groep werden ook gegevens verzameld over de seksualiteitsbeleving (Bakker, 2006). Gemiddeld scoorden mannen en vrouwen richting een positieve seksualiteitsbeleving; op een vijfpuntsschaal (1 is *nooit*, 5 is

altijd) werd gemiddeld 3.6 gescoord op stellingen als *Seksualiteit werkt voor mij bevrijdend* en *Ik voel me echt ontspannen na seksueel contact* (Bakker, 2006, p.32). De beoordeling van het eigen seksleven (o.a. *Ik ben blij met mijn seksleven* en *Ik ben teleurgesteld over mijn seksleven*) was volgens de onderzoekers gematigd positief met een gemiddelde score van 3.8, waarbij 33% zich soms en 20% zich vaker teleurgesteld voelde over de kwaliteit van hun seksleven. Opnieuw werden de gegevens uitgesplitst naar de religieuze categorieën: *joods-christelijk*, *islamitisch*, *geen geloof* of *ander geloof*. Mensen met een joods-christelijke achtergrond bleken niet significant af te wijken van de andere groepen voor wat betreft de mate van positieve seksualiteitsbeleving (*Seksualiteit werkt voor mij bevrijdend*) en seksuele satisfactie (*Ik ben blij met mijn seksleven*). Zij bleken significant minder schuldgevoelens (*Ik voel me schuldig over mijn seksuele gedrag*) en stress over de eigen seksualiteit (*Heeft u de afgelopen 6 maanden zorgen of stress gehad in verband met de eigen seksualiteit?*) te ervaren dan mensen met een andere religieuze achtergrond.

In een Duitse studie deed Näther (2002) onderzoek naar de seksuele tevredenheid van getrouwde stellen die lid waren van de *Freikirchen* (verzamelnaam voor Duitse kerken die onafhankelijk zijn van de staat). Tot de *Freikirchen* worden o.a. de baptisten-, pinkster- en evangeliegemeenten gerekend. Deze kunnen veelal als orthodox-christelijk worden beschouwd. Näther vond een hoge seksuele tevredenheid onder deze groep. Seksuele trouw en regelmatige seksuele gemeenschap bleken hierin belangrijke verklarende factoren te zijn.

Wij verwachten dat mensen met een orthodox-christelijke geloofsovertuigingen over het algemeen positief zijn over hun seksuele satisfactie, daarmee bedoelen we dat ze tevreden zijn met hun seksleven en de frequentie van hun seksuele gemeenschap beoordelen als precies genoeg. Ook verwachten we dat ze weinig seksuele problematiek ervaren.

Methoden

Deelnemers

De deelnemers waren 18 jaar en ouder en behoorden tot een grote diversiteit aan christelijke gemeenschappen. Inclusiecriteria waren acceptatie van zes fundamentele stellingen van de christelijke religie zoals die zijn opgesteld in de *Short Christian Orthodoxy* (SCO) schaal. Acceptatie van de zes stellingen werd uitgedrukt in een gemiddelde score van minimaal 3.0 (op een vijfpuntsschaal; 0 = helemaal mee oneens, 4 = helemaal mee eens) op de SCO-schaal, wat betekende dat deelnemers het minstens eens waren met de vragen van deze schaal en zodoende als christenen met orthodox-christelijke geloofsovertuigingen beschouwd konden worden.

Procedure

In deze studie werd gebruik gemaakt van de gegevens die werden verzameld in het kader van een masterthe-

se over de invloed van orthodox-christelijke geloofs-overtuigingen en seksuele attitudes op aspecten van de seksualiteitsbeleving (Bakker, 2012). Voor dit onderzoek werden deelnemers geworven onder diverse orthodox-christelijke gemeenschappen, kerken en instanties. Gegevens werden verzameld via een digitale vragenlijst waar deelnemers via een link toegang toe hadden. Deze link werd hen via email toegestuurd door een contactpersoon binnen de betreffende gemeenschap of instantie. Deze procedure en de vragenlijst werden goedgekeurd door de Ethische Commissie van de Afdeling Psychologie van de Universiteit van Amsterdam.

Materialen

Christelijke orthodoxie. Christelijke orthodoxie werd gemeten middels een vertaling van de SCO-schaal (Hunsberger, 1989) bestaande uit zes stellingen. Voor de vertaling werd hulp van een professionele vertaler gezocht. De SCO-schaal is een verkorte versie van de originele *Christian Orthodoxy Scale* (Fullerton & Hunsberger, 1982) en meet acceptatie van helder gedefinieerde fundamentele leerstellingen van de christelijke religie (Hunsberger, 1989). De oorspronkelijke antwoordschaal van de SCO werd vervangen door een Likert-schaal (0 – 4) waarop de scores varieerden van *helemaal mee oneens* (0) tot *helemaal mee eens* (4). De interne consistentie (Cronbach's α) van de vertaalde SCO was hoog, $\alpha = .93$.

Negatieve seksuele attitudes. Negatieve seksuele attitudes werden bevraagd via geselecteerde vragen (zie Tabel 2) van de *Sexual Dysfunctional Beliefs Questionnaire* (SDBQ; Nobre, Pinto-Gouveia, & Gomes, 2003). De geselecteerde vragen (zie Tabel 2) waren overeenkomstig de negatieve visies die Van Drie (2009, 2010) vond en werden vertaald met hulp van een vertaler.

Met de SDBQ worden stereotypen en overtuigingen ten aanzien van seksualiteit gemeten die kwetsbaarheidsfactoren vormen voor mannelijk en vrouwelijk seksueel disfunctioneren (Nobre et al., 2003). De SDBQ bestaat uit een versie voor vrouwen en een versie voor mannen. Beide versies bevatten verschillende items gebaseerd op klinische literatuur (Hawton, 1985; Heiman & LoPiccolo, 1988; Zilbergeld, 1992, 1999; genoemd in Nobre & Pinto-Gouveia, 2006) over attitudes en overtuigingen die specifiek zijn voor mannen dan wel vrouwen, bijvoorbeeld: *het bereiken van een orgasme is alleen acceptabel voor mannen, maar niet voor vrouwen* (vrouwelijke versie) en *vrouwen hebben geen andere keuze dan om seksuele onderdanen te zijn* (mannelijke versie). De interne consistentie (Cronbach's α) van de vertaalde vrouwelijke en mannelijke versie van de SDBQ was hoog, $\alpha = .85$ respectievelijk, $\alpha = .89$. Deelnemers werden gevraagd om op een Likert-schaal (1 – 5) aan te geven in hoeverre ze het met de stellingen eens zijn, van *helemaal mee oneens* (1) tot *helemaal mee eens* (5).

Positieve seksuele attitudes. Op basis van de drie po-

sitieve visies op seksualiteit die Van Drie (2009, 2010) vond, werd een korte schaal voor positieve seksuele attitudes opgesteld met de volgende zeven stellingen: *Ik beschouw mezelf als seksueel wezen; Seksualiteit is een belangrijk onderdeel van mijn leven; Zonder seksualiteit zou ik niet compleet zijn; Seks hoort bij mijn christen-zijn; Seksualiteit is een gave van God; Genieten van seks is goed; Genieten van een orgasme is geweldig*. Interne consistentie (Cronbach's α) van de schaal was voor vrouwen $\alpha = .73$ en voor mannen $\alpha = .68$ en was daarmee redelijk tot hoog. Deelnemers werd gevraagd om op een Likert-schaal (1 – 5) aan te geven in hoeverre ze het met de stellingen eens zijn, van *helemaal mee oneens* (1) tot *helemaal mee eens* (5).

Aspecten van seksuele beleving. Aspecten van seksuele belevingen werden gemeten met behulp van schalen die in Tabel 1 zijn uitgewerkt en afkomstig zijn van het onderzoek *Seksuele Gezondheid in Nederland 2006* (Bakker, 2006) en *Seksuele Gezondheid in Nederland 2009* (Bakker, 2009). De items werden beantwoord op een Likertschaal (1 = nooit, 5 = altijd of 1 = veel te weinig, 5 = veel te veel). Gemiddelde scores op de schalen positieve seksbeleving, seksuele satisfactie en seksuele problematiek reikten tussen 1 en 5, waarbij een gemiddelde score van 1 staat voor een zeer negatieve seksbeleving, grote seksuele ontevredenheid respectievelijk weinig seksuele problemen en een gemiddelde score van 5 staat voor een zeer positieve seksbeleving, grote seksuele tevredenheid, respectievelijk veel seksuele problemen. De interne consistentie (Cronbach's α) voor de subschalen binnen de steekproef was hoog (zie Tabel 1, Cronbach's α kan alleen berekend worden voor schalen met meer dan één item).

Sociodemografische kenmerken. Demografische gegevens werden verzameld over geslacht, leeftijd, relatiestatus, frequentie van kerkbezoek en tot welk kerk-

genootschap men behoorde.

Resultaten

In totaal bezochten 440 mensen de website met de vragenlijst. Hiervan vielen 57 deelnemers af, omdat ze de vragenlijst niet of onvolledig hadden ingevuld. Na toepassing van het inclusiecriteria van de score op de SCO-schaal vielen nog eens 91 deelnemers af. Een gedeelte van de overgebleven groep vulde de vragen over seksualiteitsbeleving niet in. Wat de kenmerken van deze groep zijn is niet te achterhalen omdat demografische vragen (leeftijd, lidmaatschap van een kerkgenootschap etc.) pas na de belevingsvragen kwamen en ook niet werden ingevuld. Een mogelijke reden voor het niet invullen is een praktische, namelijk dat deze groep deelnemers er vanuit ging dat ze de hele vragenlijst hadden ingevuld. Online vragenlijsten kunnen tussentijds afgesloten worden, ondanks het feit dat aan een voortgangsbalk te zien is dat de vragenlijst nog niet volledig is ingevuld. Een meer waarschijnlijke reden zou seksuele schaamte kunnen zijn. Als deelnemers tijdens de vragen over de beleving van seksualiteit stoppen met het invullen van de vragenlijst, dan komen ze ook niet toe aan het laatste deel waarin de demografische vragen aan bod komen. Over het thema seksuele schaamte wordt in de discussie verder gereflecteerd. Voor de vragen naar seksuele attitudes kwam het totaal aantal deelnemers uit op 292, voor de vragen naar seksualiteitsbeleving op 229.

De steekproef van 292 deelnemers bestond voor 52.4% uit vrouwen. De gemiddelde leeftijd was 36.4 jaar ($SD = 15.5$ jaar, reikwijdte: 18 – 86 jaar), 70.7% was getrouwd, 83.0% gaf aan de afgelopen 12 maanden wekelijks een kerkdienst te bezoeken. Zowel mannen als vrouwen scoorden gemiddeld 3.8 ($SD = 0.3$) op de *Short Christian Orthodoxy* schaal.

Tabel 1. Schalen van seksualiteitsbeleving, items per schaal en interne consistentie van schalen

Aspecten van seksualiteitsbeleving	interne consistentie (Cronbach's α)
Positieve seksbeleving Ik geniet erg van seks Door seks voel ik mij ontspannen Na het vrijen voel ik mij helemaal op mijn gemak	.75
Schuldgevoelens Ik voel me schuldig over mijn seksuele gedrag	
Seksuele stress Heeft u de afgelopen 6 maanden zorgen of stress gehad in verband met de eigen seksualiteit?	
Seksuele satisfactie Ik ben blij met mijn seksleven Ik voel me teleurgesteld over mijn seksleven Hoe tevreden bent u over de lichamelijke kanten van uw seksleven? Hoe tevreden bent u over de emotionele kanten van uw seksleven?	.81
Satisfactie met frequentie Wat is uw oordeel over de frequentie van uw seksuele gemeenschap?	
Seksuele problematiek Bestaande uit de items van de schalen 'seksuele stress' en 'seksuele satisfactie'	.83

Tabel 2. *Instemming met SDBQ-vragen (in %)*

SDBQ-vragen vrouwen (n = 153)	% (helemaal) mee oneens	% neutraal	% (helemaal) mee eens
In de slaapkamer is de man de baas	96	3	1
Masturbatie is verkeerd en zondig	43	36	21
Masturbatie is geen fatsoenlijke handeling voor een respectabele vrouw	53	21	26
Het beste dat een vrouw het huwelijk in kan brengen is haar maagdelijkheid	43	25	32
Extra stelling: seksuele gemeenschap vóór het huwelijk is een zonde	24	28	48
Seks is vies en zondig	97	2	1
Genot beleven tijdens seksuele activiteit hoort niet bij een deugdzaam vrouw	97	2	1
Een vrouw die alleen maar seksueel genot haalt uit stimulatie van de clitoris is ziek	87	9	4
Vrouwen die seksuele fantasieën hebben zijn pervers	81	14	5
Seks is alleen bedoeld voor voortplanting	97	2	1
SDBQ-vragen mannen (n = 139)			
Vrouwen hebben geen andere keuze dan om seksuele onderdanen te zijn	97	2	1
Extra stelling: masturbatie is verkeerd en zondig	57	24	19
Seksuele gemeenschap vóór het huwelijk is een zonde	31	17	52
Het herhaaldelijk bedrijven van orale/anaale seks kan serieuze gezondheidsproblemen veroorzaken	51	26	23
Anale seks is een verdorven activiteit	40	36	24
Seksuele fantasieën zijn niet toegestaan	69	23	8
Seks is alleen bedoeld voor voortplanting	97	2	1

Negatieve seksuele attitudes

In Tabel 2 staat uitgewerkt welk percentage van de deelnemers het eens (gedefinieerd als eens of helemaal eens) of oneens (gedefinieerd als oneens of helemaal oneens) was met de geselecteerde vragen uit de SDBQ. Over het algemeen was het grootste deel van de mannen en vrouwen het oneens met de seksueel disfunctionele overtuigingen/negatieve attitudes. Slechts 5% of minder van de vrouwen was het eens met de meeste negatieve attitudes. Wel bleek dat een substantieel deel van de vrouwen (21-48%) het eens was met stellingen over masturbatie als zonde en seksuele gemeenschap binnen het huwelijk. Bij de mannen bleek dat 20-25% het eens was met stellingen over masturbatie en restricties rondom seksueel verlangen. Iets meer dan de helft (52%) was het eens met de stelling dat seksuele gemeenschap vóór het huwelijk een zonde is. Met de andere negatieve seksuele attitudes was 8% of minder het eens.

Positieve seksuele attitudes

Gemiddeld scoorden vrouwen en mannen respectievelijk 4.0 ($SD = 0.6$) en 4.3 ($SD = 0.5$) op de items over positieve seksuele attitudes. In Tabel 3 staat uitgewerkt welk percentage van de deelnemers het eens (gedefinieerd als eens of helemaal eens) of oneens (gedefinieerd als oneens of helemaal oneens) was met elke afzonderlijke stelling.

Aspecten van seksuele beleving

In Tabel 4 wordt een overzicht gegeven van de scores van mannen en vrouwen met orthodox-christelijke geloofsovertuigingen op de verschillende schalen en items van de gemeten aspecten van seksuele beleving. Als het gaat om de positiviteit van hun seksbeleving scoren vrouwen gemiddeld 4.0 ($SD = 0.6$), wat wil zeggen dat zij gemiddeld genomen een positieve seksbeleving hebben. Op gebied van seksuele satisfactie geven vrouwen met een gemiddelde score van 3.9 ($SD = 0.6$) aan dat zij seksueel tevreden zijn. Tot slot ervaren vrouwen gemiddeld weinig seksuele problemen, blijkt de gemiddelde score op de schaal seksuele problematiek van 2.1 ($SD = 0.6$). Schuldgevoelens over seksueel gedrag worden door 6% van de vrouwen vaak of altijd ervaren, 7% voelt zich vaak of altijd teleurgesteld over haar seksleven en 6% heeft de afgelopen zes maanden vaak stress gehad in verband met de eigen seksualiteit. Tot slot geeft 41% van de vrouwen aan de frequentie van de seksuele gemeenschap (veel) te weinig te vinden.

Mannen met orthodox-christelijke geloofsovertuigingen hebben een positieve seksbeleving ($M = 4.2$, $SD = 0.5$), zijn gemiddeld genomen seksueel tevreden ($M = 3.8$, $SD = 0.7$) en ervaren gemiddeld weinig seksuele problemen ($M = 2.3$, $SD = 0.7$). Van de mannen ervaart 15% vaak of altijd schuldgevoelens over zijn seksuele

Tabel 3. *Instemming met positieve seksuele attitudes (in %)*

Aspecten van seksualiteitsbeleving	Vrouwen (n = 153)		Mannen (n = 139)		
	% (helemaal) mee oneens	% neutraal	% (helemaal) mee eens	% (helemaal) mee oneens	% (helemaal) mee eens
Seksualiteit is een gave van God	7	8	85	7	88
Seksualiteit is een belangrijk onderdeel van mijn leven	15	22	63	9	80
Zonder seksualiteit zou ik niet compleet zijn	25	27	48	14	71
Genieten van een orgasme is geweldig	3	11	86	1	94
Genieten van seks is goed	1	3	96	2	97
Ik beschouw mezelf als seksueel wezen	12	24	64	12	68
Seks hoort bij mijn christen-zijn	10	18	72	9	73

gedrag, 13% van de mannen voelt zich vaak of altijd teleurgesteld over zijn seksleven en 17% van de mannen heeft de afgelopen zes maanden vaak of altijd zorgen of stress gehad in verband met de eigen seksualiteit. Verder beoordeelt 60% van de mannen de frequentie van de seksuele gemeenschap als (veel) te weinig.

De verschillen tussen de scores van mannen en vrouwen op de belevingsschalen werden getoetst door middel van *t*-toetsen. Het bleek dat geen van de verschillen significant is. Alleen de verschillen op de items schuldgevoelens en stress benaderden significantie (respectievelijk $p = .06$ en $p = .05$), waarbij mannen aangaven meer schuldgevoelens en meer stress te ervaren dan vrouwen.

Met *one-sample t*-toetsen werden tenslotte vergelijkingen gemaakt met de cijfers die Bakker en Vanwesenbeeck (2006) rapporteren (zie ook Bakker et al., 2009). Het blijkt dat de orthodox-christelijke groep van dit onderzoek seks positiever beleeft dan de algemene Nederlandse bevolking in het algemeen en de joods-christelijke groep in het bijzonder (4.1; 3.6; 3.6 respectievelijk; $t(268) = 15.21$, $p = < .001$). De orthodox-christelijke groep van dit onderzoek ervaart meer

schuldgevoelens dan de algemene Nederlandse bevolking in het algemeen en de joods-christelijke groep in het bijzonder (2.3; 1.3; 1.3 respectievelijk, $t(272) = 16.83$, $p = < .001$) en meer stress (2.2; 1.5; 1.4 respectievelijk; $t(265) = 10.61$, $p = < .001$ en $t(265) = 12.12$, $p = < .001$ respectievelijk). De orthodox-christelijke groep van dit onderzoek is gemiddeld even tevreden als de algemene Nederlandse bevolking in het algemeen en de joods-christelijke groep in het bijzonder (3.7; 3.8; 3.8 respectievelijk; $t(270) = 1.60$, $p = .112$).

Discussie

In dit onderzoek werden seksuele attitudes, alsmede aspecten van seksualiteitsbeleving onderzocht bij een christelijke populatie met orthodoxe geloofsovertuigingen. Overeenkomstig onze verwachtingen scoorden de positieve attitudes zeer hoog bij de orthodox christelijke deelnemers. Op bijna alle vragen gaf meer dan 80% van de deelnemers aan het eens te zijn. Dit komt overeen met de bevindingen van de kwantitatieve analyse van Van Drie (2010) dat positieve visies sterker aanwezig zijn dan negatieve visies.

Op het gebied van negatieve seksuele attitudes

Tabel 4. *Instemming met aspecten van seksualiteitsbeleving*

Aspecten van seksualiteitsbeleving	Vrouwen ($n = 120$)			Mannen ($n = 109$)		
	nooit-zelden	soms	vaak - altijd	nooit - zelden	soms	vaak - altijd
Positieve seksbeleving						
Ik geniet erg van seks (%)	1	22	77	0	9	91
Door seks voel ik mij ontspannen (%)	4	13	83	0	12	88
Na het vrijen voel ik mij helemaal op mijn gemak (%)	8	51	41	4	3	97
Gemiddelde schaa score Positieve seksbeleving $M (SD)$	4.0 (0.6)			4.2 (0.5)		
Schuldgevoelens						
Ik voel me schuldig over mijn seksuele gedrag (%)	70	24	6	48	37	15
Seksuele stress						
Heeft u de afgelopen 6 maanden zorgen of stress gehad in verband met de eigen seksualiteit? (%)	62	32	6	50	33	17
Seksuele satisfactie						
Ik ben blij met mijn seksleven (%)	8	16	76	10	23	67
Ik voel me teleurgesteld over mijn seksleven (%)	60	33	7	46	41	13
	(Heel erg) ontevreden	Neutraal	(Heel erg) tevreden	(Heel erg) ontevreden	Neutraal	(Heel erg) tevreden
Hoe tevreden bent u over de lichamelijke kanten van uw seksleven? (%)	6	14	79	10	19	71
Hoe tevreden bent u over de emotionele kanten van uw seksleven? (%)	22	49	29	15	13	72
Gemiddelde schaa score $M (SD)$	3.9 (0.6)			3.8 (0.7)		
Satisfactie met frequentie	(Veel) te weinig	Precies genoeg	(Veel) te veel	(Veel) te weinig	Precies genoeg	(Veel) te veel
Wat is uw oordeel over de frequentie van uw seksuele gemeenschap? (%)	41	57	2	60	38	2
Seksuele problematiek						
Gemiddelde schaa score $M (SD)$	2.1 (0.6)			2.3 (0.7)		

bleek dat 52% van de mannen en 48% van de vrouwen vindt dat seksuele gemeenschap vóór het huwelijk een zonde is. Deze bevinding komt overeen met de literatuuranalyse van Van Drie (2009, 2010). Dit gold in mindere mate ook voor de attitude met betrekking tot masturbatie. Het verbod op seksuele fantasieën dat door seksuologen vaak werd waargenomen bij hun cliënten (Van Drie, 2010), werd in deze studie door slechts 5% van de vrouwen en 8% van de mannen bevestigd. Ook de andere negatieve attitudes werden weinig teruggevonden in de onderzochte populatie.

Een verklaring voor deze verschillen ligt mogelijk in het verschil in steekproef. Zo hadden de waarnemingen van de seksuologen betrekking op orthodox-christelijke cliënten met seksuele problemen die bovendien een hulpverlener hadden opgezocht. De gegevens van deze studie hebben betrekking op een groep christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen waarvan aangenomen werd dat zij hoofdzakelijk uit individuen zonder seksuele problemen bestaat. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt inderdaad dat de deelnemers van deze studie gemiddeld weinig seksuele problemen ervaren. Het zou goed kunnen dat de groep die de seksuologen hebben gezien meer negatieve seksuele attitudes heeft en/of daar sterker aan hechten. Uit onderzoek blijkt namelijk dat mannen met seksuele problemen meer disfunctionele overtuigingen hebben dan mannen zonder seksuele problemen (Nobre & Pinto-Gouveia, 2006).

In lijn met hoge scores op de positieve attitudes en overeenstemmend met onze verwachting blijkt dat christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen gemiddeld genomen een positieve seksbeleving hebben, seksueel tevreden zijn en weinige seksuele problemen ervaren. De gemiddelde scores die in dit onderzoek werden gevonden komen in de buurt van de cijfers die Bakker en Vanwesenbeeck (2006) rapporteren (zie ook Bakker et al., 2009). Deze bevindingen kunnen worden verklaard door sterke positieve attitudes ten aanzien van seksualiteit, zoals seksualiteit is een gave van God. In een studie van Hernandez, Mahoney en Pargament (2011) onder religieuze mannen en vrouwen werd gevonden dat hoe meer zij seksualiteit beschouwden als iets heiligs en als iets waarbij God betrokken is, hoe positiever zij hun seksualiteit beleefden. Deze attitudes ten aanzien van seksualiteit zouden naast een positieve seksbeleving ook schuldgevoelens en stress kunnen opwekken door de verantwoordelijkheid die deze attitudes met zich meebrengen om seksualiteit als iets heiligs en goddelijks te behandelen. Seksualiteit zou voor christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen op deze manier mogelijk spannender blijven.

Opvallend is dat 63 van de 292 christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen die aan het onderzoek meededen wel het gedeelte van de vragenlijst over attitudes maar niet het gedeelte over seksualiteitsbeleving invulden. Hoewel we dit niet uit de resultaten kunnen afleiden zou het mogelijk te maken kunnen

hebben met seksuele schaamte. Seksuele schaamte is de emotionele ervaring van onwaardigheid rond seksuele gebeurtenissen (Murray, Ciarrocchi, & Murray-Swank, 2007). Er is meer sprake van zelfonthulling over seksuele gebeurtenissen bij het antwoorden op vragen over de eigen seksuele beleving dan bij antwoorden over de attitudes. Dat schaamte over seksualiteit een rol speelt bij christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen komt ook naar voren uit het onderzoek van Van Drie (2010). Daarin gaven ruim driekwart van de respondenten (NVVS-seksuologen) aan schaamte over seksualiteit te herkennen in de behandeling van orthodoxe protestanten. Nader onderzoek over seksuele schaamte bij christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen is noodzakelijk.

Uit de resultaten van dit onderzoek komt naar voren dat mannen zich meer schuldig voelen dan vrouwen over hun seksuele gedrag. Van de mannen geeft 15% aan zich vaak of altijd schuldig te voelen over zijn seksuele gedrag. Bij de vrouwen is dat 4%. Uit het onderzoek van de Rutgers Nisso Groep onder een representatief deel van de Nederlands bevolking blijkt dat 5% van de mannen en vrouwen zich regelmatig tot altijd schuldig voelt over het seksuele gedrag (Bakker et al., 2009). Dat mensen met orthodoxe geloofsovertuiging vaker schuldgevoelens over seksueel gedrag rapporteren wordt door meerdere onderzoeken bevestigd (Murray, Ciarrocchi, & Murray-Swank, 2007; Fehring, Cheever, German, & Philpot, 1998; Gunderson & McCary, 1979). De NVVS-seksuologen rapporteerden ook vaak schuldgevoelens bij orthodox protestants-christelijke cliënten ($M = 3.4$, $1 = \text{niet}$, $5 = \text{altijd}$; van Drie, 2010). Murray en collega's (2007) hebben onderzoek gedaan naar schuldgevoelens over seksueel gedrag en godsbeelden. Zij ontdekten dat een vervreemding van God een sterke voorspeller is voor schuld. Gelovigen die vervreemden van God en angst voor God ontwikkelen, hadden niet het gevoel dat hun gedrag overeenkwam met de verwachting van God, wat gepaard ging met gevoelens van schuld. Ook vonden Murray en collega's bij gelovigen een positieve correlatie tussen het vertrouwen dat God liefdevol en niet-bestraffend in hun leven aanwezig is met het zich comfortabel voelen over hun seksuele gedrag. Ze kunnen genieten van seks omwille van de seks. In hun onderzoek is helaas geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. Langston (1973) vond bij vrouwen juist meer seksuele schuldgevoelens. Waarom juist de mannen meer schuldgevoelens rapporteren vraagt om nader onderzoek. Mogelijke hypothesen zijn dat mannen meer schuldgevoelens rapporteren omdat ze zich meer verantwoordelijk voelen voor het slagen van de seks. Ook kan er een samenhang zijn tussen schuldgevoelens met de attitude 'het is beter te geven dan te ontvangen'. Een andere mogelijke verklaring is dat mannen ten opzichte van vrouwen verschillen wat betreft de aard van hun seksuele motivatie en verlangen.

De stelling uit de SDBQ waar de meeste responden-

ten het mee eens waren is dat seksuele gemeenschap voor het huwelijk zonde is (vrouwen 48%, mannen 52%). Dit resultaat komt overeen met diverse andere studies die een correlatie aantonen tussen diverse maten van religiositeit en de attitude dat seksuele gemeenschap voor het huwelijk niet geoorloofd is (Cochran & Beeghley, 1991; Sheeran, Abrams, Abraham, & Spears, 1993; Thornton & Camburn, 1989). Christenen met deze attitude kunnen met allerlei vragen worstelen, zoals, tot hoever mogen we gaan, hoe ga ik ermee om als mijn partner vindt dat seks voor het huwelijk wel mag, hoe kunnen we het volhouden tot onze trouwdag (Van Drie, Ganzevoort & Spiering, 2013). Ook een aantal NVVS-seksuologen meldt dat seksuele onthouding tot het huwelijk tot problemen leiden kan (Van Drie, 2010). Gezien de vragen en problemen die voortkomen vanuit de overtuiging dat seksuele gemeenschap thuis hoort binnen het huwelijk bevelen wij seksuologen aan deze attitude bij de behandeling van christenen met een orthodoxe geloofsovertuigingen te exploreren en hier in de behandeling adequaat mee om te gaan.

Beperkingen

Ten eerste werden niet alle attitudes die Van Drie (2009, 2010) vond in dit onderzoek meegenomen. Het betreft de attitudes: *seksualiteit leidt tot zonde, het is beter te geven dan te ontvangen en de geest is belangrijk dan het lichaam*. Dit had te maken met het ontbreken van een gevalideerde vragenlijst. In het algemeen hebben we ervoor gekozen de lengte van de vragenlijst beperkt te houden en alleen de meest relevante variabelen geselecteerd. De data bestaat nu uit teveel losse scores om een goede correlatieve analyse te doen. Het ontbreken van betrouwbare subschaalscores is een beperking.

Een tweede beperking betreft de representativiteit van de steekproef voor de populatie van christenen met orthodoxe geloofsovertuigingen als gevolg van de werving die zelfselectie mogelijk maakte. Degenen die aan het onderzoek deelnamen kunnen daarnaast verschillen op het gebied van hun seksuele attitudes en seksuele beleving van degenen die voortijdig afhaakten of besloten helemaal niet deel te nemen. Het is ook mogelijk dat deelnemers sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. De resultaten zullen dus moeten worden geïnterpreteerd met deze mogelijkheid in het achterhoofd.

Een derde punt heeft betrekking op de SDBQ (Nobre et al., 2003) en specifiek op verschillende versies voor mannen en vrouwen. Hoewel de items van beide versies gebaseerd zijn op klinische literatuur is het de vraag hoe specifiek de items zijn voor vrouwen of mannen. Mannen zouden net als vrouwen de vrouwelijke vragen kunnen onderschrijven, en vrouwen net zo goed de mannelijke vragen. Nobre liet weten dat herziening van de vragenlijst voor beide versies wordt overwogen, inclusief een gecombineerde versie (Nobre, P., persoonlijke communicatie, 18 april 2012).

Vervolgonderzoek

Aanbevolen wordt om vervolgonderzoek te richten op orthodox-christelijke cliënten van seksuologen en hen zelf via een survey en kwalitatieve methoden te vragen naar hun attitudes ten aanzien van seksualiteit en hun seksuele beleving. Daarnaast wordt aanbevolen om de relatie tussen religieuze overtuigingen, seksuele attitudes en seksuele beleving nader te onderzoeken. Bij dergelijk onderzoek wordt aanbevolen om niet de SCO, maar de uitgebreidere *Christian Orthodoxy Scale* (Fullerton & Hunsberger, 1982) te gebruiken. Als er gebruik zou kunnen worden gemaakt van uitgebreidere en gevalideerde vragenlijsten met betrouwbare subschalen, kunnen associaties beter worden onderzocht.

Verder wordt aanbevolen om een vragenlijst te ontwikkelen die gericht is op orthodox-christelijke visies op seksualiteit die zowel positieve als negatieve seksuele attitudes bevat. Om binnen een klinische context specifieke interventies op de seksuele overtuigingen te kunnen uitvoeren bij mensen met een orthodox-christelijke achtergrond zou een dergelijke vragenlijst ingezet kunnen worden.

Literatuur

- Bakker, F. (2006). Betekenis en beleving van seksualiteit. In: F. Bakker, & I. Vanwesenbeeck (Eds.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2006* (pp.31-45). Delft: Uitgeverij Eburon.
- Bakker, F., & Vanwesenbeeck, I. (Eds.) (2006). *Seksuele gezondheid in Nederland 2006*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Bakker, F., Graaf, H. de, Haas, S. de, Kedde, H., Kruijer, H., & Wijsen, C. (2009). *Rapport seksuele gezondheid in Nederland 2009*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Bakker, J. J. (2012). *Seksuele beleving van orthodoxe christenen. Een kwantitatieve observatiestudie naar de invloed van orthodox-christelijke geloofsovertuigingen en seksuele attitudes op aspecten van de seksuele beleving* (Ongepubliceerde masterthese). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (UvA).
- Becker, J., & De Hart, J. (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie*. Den Haag: SCP.
- Bochmann, A. (2002). Jugendsexualität in Berlin und Brandenburg. In A. Bochmann & R. Näther, *Sexualität bei Christen: Wie Christen ihre Sexualität leben und was sie dabei beeinflusst. Empirische Studien und Diskussionsbeiträge* (pp. 22-57). Gießen: Brunnen-Verlag/ Theologische Hochschule Friedensau.
- Cochran, J. K., & Beeghley, L. (1991). The influence of religion on attitudes toward nonmarital sexuality: A preliminary assessment of reference group theory. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30 (1), 45-62.
- Dekker, G. (2007). Het christelijk godsdienstig en kerkelijk leven. In T. Bernts, G. Dekker, & J. de Hart (Eds.), *God in Nederland 1996-2006* (pp. 12-73). Kampen: Uitgeverij Ten Have.
- Drie, A. van (2009). *Christelijke orthodoxie en seksuologie. Een empirische analyse* (Ongepubliceerde Masterthese). Kampen: Protestantse Theologische Universiteit (PTHU).
- Drie, A. van (2010). Seksuologische hulpverlening aan orthodox-protestantse christenen: Resultaten van een kwantitatief literatuuronderzoek en een enquête onder NVVS-seksuologen. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 34, 143-153.

- Drie, A. van, Ganzevoort, R. R., & Spiering, M. (2013). Anonymous pastoral care for problems pertaining to sexuality. *Journal of Religion and Health*, [online first], 1-19.
- Fehring, R. J., Cheever, K. H., German, K., & Philpot, C. (1998). Religiosity and sexual activity among older adolescents. *Journal of Religion and Health*, 37, 229-248.
- Fullerton, J. T., & Hunsberger, B. (1982). A unidimensional measure of christian orthodoxy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 21, 317-326.
- Gunderson, M. P., & McCary, J. L. (1979). Sexual guilt and religion. *Family Coordinator*, 28(3), 353-357.
- Hawton, K. (1985). *Sex therapy: A practical guide*. Northvale, NJ: Jason Aronson Inc.
- Hunsberger, B. (1989). A short version of the Christian Orthodoxy Scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28, 360-365.
- Ingen, E. van, Halman, L., & Dekker, P. (2012). Een sociologische blik op het hogere. In G. van den Brink (Ed.), *De lage landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan* (pp. 185 - 227). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kennedy, P., & Whitlock, M. L. (1997). Therapeutic implications of conservative clergy views on sexuality: An empirical analysis. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 13, 140-153.
- Langston, R. D. (1973). Sex guilt and sex behavior in college students. *Journal of Personality Assessment*, 37(5), 467-472.
- LoPiccolo, J., & Friedman, J. (1988). Broad spectrum treatment of low sexual desire: Integration of cognitive, behavioral and systemic therapy. In S. Leiblum, & R. Rosen (Eds.), *Sexual desire disorders*. New York: Guilford Press.
- Murray, K. M., Ciarrocchi, J. W., & Murray-Swank, N. A. (2007). Spirituality, religiosity, shame and guilt as predictors of sexual attitudes and experiences. *Journal of Psychology & Theology*, 35(3), 222-234.
- Näther, R. (2002) Die sexuelle Zufriedenheit in freikirchlich orientierten Ehen. In A. Bochmann, & R. Näther, *Sexualität bei Christen: Wie Christen ihre Sexualität leben und was sie dabei beeinflusst. Empirische Studien und Diskussionsbeiträge* (pp. 58-136). Gießen: Brunnen-Verlag/Theologische Hochschule Friedensau.
- Nobre, P. J., & Pinto Gouveia, J. (2006). Dysfunctional sexual beliefs as vulnerability factors for sexual dysfunction. *Journal of Sex Research*, 43, 68-75.
- Nobre, P. J., Pinto Gouveia, J., & Gomes, F. A. (2003). Sexual Dysfunctional Beliefs Questionnaire: An instrument to assess sexual dysfunctional beliefs as vulnerability factors to sexual problems. *Sexual and Relationship Therapy*, 18, 171-204.
- Sheeran, P., Abrams, D., Abraham, C., & Spears, R. (1993). Religiosity and adolescents' premarital sexual attitudes and behaviour: An empirical study of conceptual issues. *European Journal of Social Psychology*, 23(1), 39-52.
- Thornton, A., & Camburn, D. (1989). Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 641-653.
- Vellenga, S. J. (1995b). Church members, non-church members, and the intimate men/women relationships. *Journal of Empirical Theology*, 8, 27-38.
- Zilbergeld, B. (1992). *The new male sexuality*. New York: Batam Books.
- Zilbergeld, B. (1999). *The new male sexuality*: (rev. ed). New York: Batam Books.

Summary

Sexual attitudes and experiences of sexuality of Christians with orthodox beliefs

Subject: Positive and negative sexual attitudes as well as aspects of the individual experience of sexuality were examined in a population ($N = 292$) of Christians with orthodox beliefs.

Method: Following a recent study data was gathered using different questionnaires. Negative attitudes and individual experiences of sexuality were measured using (a translation of) existing questionnaires. Positive attitudes were measured using a questionnaire composed for the purpose of this study. The following aspects of the individual experience of sexuality were measured: positive sexual experience, feelings of guilt, sexual satisfaction, satisfaction with frequency of sexual intercourse, sexual stress and sexual problems.

Results: A substantial part of the women and men (20-52%) regarded masturbation and sexual intercourse before marriage as sins. Furthermore, the largest part of women and men (>80%) endorsed positive sexual attitudes. With respect to individual experience of sexuality women and men on average had a positive sexual experience, were moderately sexually satisfied and experienced little sexual problems.

Conclusion: This study gives insight in sexual attitudes and aspects of the individual experience of sexuality of Christians with orthodox beliefs. It shows that negative attitudes can go together with a positive experience of sexuality. Because of this finding it is relevant for therapists and other mental healthcare professionals who get to meet this group of people.

Keywords: Christians, religiosity, sexual attitudes, sexual experience

Trefwoorden: Christenen, religiositeit, seksuele attitudes, seksuele beleving